Οι Γιατροί των Ενδεών

Βάννα Πανδή-Αγαθοκλή
Δρ. χημικός ερευνήτρια

Περίληψη
Κατά το τέλος της Αγγλοκρατίας στην Κέρκυρα καθιερώνεται η πρωτοβάθμια ιατρική περίθαλψη, με τον διορισμό των «ιατρών των φτωχών» σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα του νησιού. Οι γιατροί αυτοί παρέχουν και δωρεάν φάρμακα στους φτωχούς της περιοχής τους, υποβάλλουν δε στην Κεντρική Διοίκηση μηνιαίες αναφορές σχετικά με τις ασθένειες που αντιμετώπισαν και τα φάρμακα που χορήγησαν.

Λέξεις κλειδιά :
Γιατροί των φτωχών, Υγεία επί Αγγλοκρατίας στην Κέρκυρα.

Υπεύθυνος Αλληλογραφίας:
Βάννα Πανδή-Αγαθοκλή
Δημητρίου Φαληρέως 21
18547 Νέο Φάληρο
Πειραιάς

Τηλέφωνα:
Νέου Φαλήρου: 210-4812594
Κέρκυρας: 26610-31364

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας (1386-1797) στα Επτάνησα είχαν ληφθεί κάποια μέτρα για την προστασία της υγείας των κατοίκων. Ιδρύθηκαν τα πρώτα λοιμοκαθαρτήρια, τα πρώτα νοσοκομεία, νοθοκομεία και φτωχοκομεία. Παράλληλα εκδόθηκαν και τα πρώτα διατάγματα που αναφέρονταν στην υγεία των πολιτών[1].

Το 1802, κατά τη διάρκεια της Ρωσοτουρκικής προστασίας (Επτάνησος Πολιτεία 1799-1807), ιδρύθηκε στην Κέρκυρα το «Ιατρικό Κολέγιο». Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του ήταν η αναγνώριση των γιατρών και άλλα ζητήματα κοινωνικής υγείας. Στη συνέχεια, το 1810, επί Γάλλων [2] Αυτοκρατορικών (1807-1814), ο αυτοκρατορικός επίτροπος των Ιόνιων νησιών, Mathieu Lesseps, εξέδωσε μια απόφαση, η οποία για πρώτη φορά αφορούσε την υγειονομική διοργάνωση της υπαίθρου της Κέρκυρας. Τότε ιδρύθηκαν τα υγειονομικά κομιτάτα ως παραρτήματα του Ιατρικού Κολεγίου, τα οποία επιφορτίστηκαν και με την εφαρμογή του σημαντικότατου θεσμού του «ιατρού των πτωχών».

Κατά το διάστημα της «Αγγλικής Προστασίας» (1815-1864) δεν έχουν γίνει σπουδαία πράγματα για την αντιμετώπιση της φτώχιας των κατοίκων των νησιών. Μόνο κατά το τέλος αυτής της περιόδου ενεργοποιήθηκε ο παλιός θεσμός του «γιατρού των φτωχών» 3 , ο οποίος ανάγεται μεν στην Βενετοκρατία, είχε δε παραμείνει σε ισχύ και επί Αυτοκρατορικών Γάλλων. Ο τελευταίος Αρμοστής, Sir Howard Douglas,

Το σκεπτικό της διατηρήσεως και εδραιώσεως του θεσμού του γιατρού των φτωχών4 καθορίζει πράξη της Κυβέρνησης της 1ης Δεκεμβρίου 1852 ως εξής: «Επειδή καθίσταται αναγκαία η εγκατάστασις των δημοσίων ιατρών εις την εξοχήν των μεγαλυτέρων Νήσων εις ασφάλειαν της κοινής υγείας, προ πάντων εις τα μεμακρυσμένα μέρη της Πόλεως και μάλλον εκτεταμένα, κατά τε την περιοχήν και τον πληθυσμόν, ίνα οι ενδεείς λαμβάνωσι δωρεάν την βοήθειαν της ιατρικής θεραπείας και των φαρμάκων ...» Οι τμηματικοί αυτοί γιατροί είναι υποχρεωμένοι να παραμένουν καθ' όλο το 24ωρο στις έδρες των τμημάτων. Τηρούν, επίσης, σύμφωνα με τους κανονισμούς, ειδικό δελτίο, όπου σημειώνουν το όνομα, το επώνυμο, την ηλικία, το επάγγελμα και το χωριό που κατοικεί ο ασθενής, καθώς επίσης το είδος , τη διάρκεια και το αποτέλεσμα του νοσήματος, όπως και τις δόσεις των χορηγηθέντων φαρμάκων.

Στην πράξη της Κυβερνήσεως τονίζεται σαφώς ότι οι ιατροί αυτοί «Θέλουν προσφέρει δωρεάν την ιατρικήν αυτών θεραπείαν εις τους αναγνωρισμένους ενδεείς του διαμερίσματος». Οι κατάλογοι των χορηγουμένων δωρεάν φαρμάκων στους ενδεείς υποβάλλονται στο τέλος κάθε μήνα στον Έπαρχο, ο οποίος στη συνέχεια τους παραπέμπει στον Αρχίατρο για να εγκριθούν. Στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας υπάρχουν πολλοί χειρόγραφοι τέτοιοι κατάλογοι καθώς και πίνακες ασθενών, με την ασθένεια, τα χορηγηθέντα φάρμακα και την έκβαση της νόσου.

Από τη μελέτη των νομοσχεδίων που αφορούσαν τα υγειονομικά θέματα κατά το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, φαίνεται ότι τις προτάσεις έκαναν ιατροί ή οι ιατρικές εταιρείες προς τους βουλευτές, (πολλοί από τους οποίους ήταν και οι ίδιοι ιατροί), οι οποίοι στη συνέχεια πρότειναν προς τη Βουλή τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν.

Σε προοίμιο νομοσχεδίου που υπεβλήθη το 1850, προτείνεται

α) Η διαίρεση κάθε νησιού σε διαμερίσματα ορισμένου αριθμού κατοίκων.

β) Ο διορισμός ενός δημόσιου ιατρού που θα πληρώνεται από το κράτος. γ) Οι ιατροί θα προσφέρουν τη βοήθειά τους σε όλους τους κατοίκους της περιοχής τους, αλλά δωρεάν μόνο στους απόρους.

δ) Τα φάρμακα παρέχονται δωρεάν στους απόρους, στην πόλη και τα προάστεια από τα φαρμακεία και στην εξοχή από τους ιατρούς των διαμερισμάτων.

Στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας[5] έχουν διασωθεί αρκετές αναφορές των γιατρών των φτωχών, από γεωγραφικά Διαμερίσματα του νησιού, μερικές από τις οποίες αναγράφονται στη συνέχεια.

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους ενδεείς του[5]
Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης
Από 1ης Νοεμβρίου μέχρι 30 Νοεμβρίου 1861

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομηνία**	**Ασθένεια**	**Φάρμακα χορηγ.**	**Έκβαση**
Γυναίκα	Ποτάμι	2 Νοεμβρίου	Ρευματικός	Manna	
Ετών 45			Γαστρικός	Senna	
			πυρετός	Sale Anglico	
		3 Νοεμβρίου		Calomelano	
				Olio di Ricino	
		3 Νοεμβρίου		Rabarbaro	
		7 Νοεμβρίου		Rabarbaro	Εθεραπεύθη
Έφηβος	Ποτάμι	10 Νοεμβρίου	Γαστρικαί	Sale Anglico	
Ετών 19			εμφράξεις	Senna	
				Rabarbaro	Εθεραπεύθη
Άνδρας	Ποτάμι	13 Νοεμβρίου	Αμυγδαλίτιδα	Manna	
				Senna	
				Olio di Ricino	
				Tartaro di Stibiato	
				Su rupo Poligalo	
		19 Νοεμβ.		Tartaro di Stibiato	
				Suropo Poligalo	Εθεραπεύθη

Δρ. Αντώνιος Σανσών

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης

Από 1ης Ιαννουαρίου μέχρι 31 Ιαννουαρίου 1862

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομηνία**	**Ασθένεια**	**Φάρμακ. χορηγηθέν**	**Έκβαση ασθεν.**
Αγόρι	Μελίκια	Ιαν. 7	Τυφώδης	Manna	
Ετών 12			πυρετός	Senna	
				Sale Anglico	
		Ιαν. 9		Olio di Ricino	
		10		Calomelano	
				Viscicanti 2	
				(della grandezza di 1 talaro)	
		11		Calomelano	
		12		Tamarindo	
		14		Tamarindo	
		15		Acet. Ammoniak.	
		17		Rabarbaro	
				Acet. Ammoniak.	
				Rabarbaro	Εθεραπεύθη
Κορίτσι	Ποτάμι	14	Παιδαρθρο-	Olio Ricino	
Ετών 14			κάκης	Oppio puro	
				Estratto Belladonna	
		17		Viscicanti due	
				Digestivo	
		20		Ol di fegato di merluzzo	
				? tiana	Υπό θεράπευση
		24		Estratto di Belladonna	
		27		Ol di fegato di merluzzo	

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης .

Από 1ης Φεβρουαρίου μέχρι 28 Φεβρουαρίου 1862.

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομην.**	**Ασθένεια**	**Φάρμακα χορηγηθ.**	**Έκβαση ασθένειας**
Έφηβος	Ριγγλάδες	Φεβρ.	Ρευματικ.	Manna	
Ετών 18		10	πυρετός	Senna	
				Sale Anglico	
		11		Olio di Ricino	
		12		Polvero del Dover	εθεραπεύθη
Αγόρι	Ποτάμι	16	Γαστρικός	Santonina	
Ετών 12			πυρετός	Calomelano	
		17		Olio di Ricino	
		19		Calomelano	
		21		Rabarbaro	εθεραπεύθη
Γυναίκα	Άγ.				
Ετών 42	Θεόδωροι	24	Γαστρικός	Manna	
			πυρετός	Sale Anglico	
				Senna	εθεραπεύθη.

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης.

Από 1ης Μαρτίου μέχρι 31 Μαρτίου 1862.

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομ.**	**Ασθένεια**	**φάρμ. χορηγηθ.**	**Έκβαση της ασθέν.**
Αγόρι	Αναπλάδες	Μαρτίου	Ρευματικός	Manna	
Ετών 12		10	πυρετός	Senna	
				Rabarbaro	
		11		Calomelano	
				Santonina	
				Olio di Ricino	
		13		Rabarbaro	εθεραπεύθη
Αγόρι	Άγ. Θεόδωροι		Διαλείποντας	Olio di Ricino	
Ετών 13		17	πυρετός	Surup.Santonina	
		19		Rabarbaro	
		21		Rabarbaro	
		23		Surop. di Chinino ?	
		25		?	εθεραπεύθη
Άνδρας	Αναπλάδες	24	Καρκινώδες		
Ετών 54			έλκος	? Cerato	

Στη συνέχεια παρατίθεται μια αναφορά του γιατρού της Λευκίμνης που απαριθμεί όλες τις ασθένειες που έπληξαν τους κατοίκους της Κάτω Λευκίμνης κατά το τρίμηνο Ιαννουαρίου-Μαρτίου 1862.

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης.

Από 1 Απριλίου μέχρι 30 Απριλίου 1862

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομ.**	**Ασθένεια**	**Φάρμ. Χορηγηθ.**	**Έκβαση ασθένειας**
Γυναίκα	Παλαιοχώρι	Απρίλιος	Βρογχίτιδα	Manna	
Ετών 30		10		Senna	
				Sale	
		11		Tartaro stibiato	
				Surop. di Poligalo	
		13		Tartaro stibiato	
				Suropo di Poligalo	
		15		Olio di Ricino	
				Viscicante due	
		16		Suropo di Poligalo	
					εθεραπεύθη
Αγόρι	Βιταλάδες	28	Εκλαμψία	Santonina	
Ετών 4				Calomelano	
				Olio di Ricino	
				Calomelano	απεβίωσε

Σανσών
Ιατρός δια το Διαμέρισμα
της Κάτω Λευκίμνης

Στη συνέχεια παρατίθεται μια αναφορά του γιατρού της Λευκίμνης
που απαριθμεί όλες τις ασθένειες που έπληξαν τους κατοίκους της Κάτω Λευκίμνης
κατά το τρίμηνο Ιαννουαρίου-Μαρτίου 1862.

Κάτω Λευκίμμη
Εν Αγ. Θεοδώροις τη 4 Απριλίου 1862

Εκλαμπρότατε Έπαρχε

Τιμοποιούμαι να πληροφορήσω Υμάς ότι εν τω της Κάτω Λευκίμνης Διαμερίσματι χαίρονται σχεδόν πλήρους υγείας.

Διαρκούσης της τριμηνίας από 1ης Ιαννουαρίου μέχρι όλου του Μαρτίου 1862 οι κυριεύουσες νόσοι υπήρξαν οι ρευματικαί και εκ διαλείπων πυρετού. Επεσκέφθην δε 74 ασθενείς εξ ών:

19 εκ διαλείποντος πυρετού
32 εκ ρευματικού πυρετού
2 εκ πλευροπνευμονίας.

Τω Εκλαμπροτάτω Κυρίω
Κυρίω Ηλία Βασιλάκη
Επάρχω Κερκύρας

1 εκ τυφώδους πυρετού
1 εκ μεσεντερικής φράξεως
1 εκ αιματεμέσεως
1 εκ σκιρού μήτρας
2 εκ φυματιώδους φθίσεως
1 εκ ..ρακλησμένης εντεροκήλης
1 εκ παιδαρθροκάκης
1 εκ οξείας αρθρίτιδος
1 εκ πλευρίτου
1 εκ πνευμονικόν εμφύσημα
1 εκ ισχιάδος
1 εκ υστερισμού
1 εκ υδροπερικαρδίτιδος
1 εκ λαρυγγίτιδος
1 εκ αποπληξίας
1 εκ ρευματικού γαστρικού πυρετού
1 εκ νευρικού άσθματος
2 εκ νευρικής αρθαλγίας
1 εκ επιλοχίου μανίας.

Εκ τούτων 65 ανέλαβον και 7 απεβίωσαν.

Εκ τούτων εξ σκιρού της μήτρας ετών 68
1 εκ φυματιώδους φθίσεως ετών 27
1 εκ εστραχολ ? εντεροκήλης ετών 45
1 εκ πνευμονικόν εμφύσημα ετών 29
1 εκ υδροπερικαρδίτιδος ετών 46
1 εκ αποπληξίας ετών 40
1 εκ ρευματικού γαστρικού πυρετού ετών 52

Μένωσιν υπό θεραπείαν 2

1 εκ ρευματικής αρθραλγίας
1 εκ φυματιώδους φθίσεως

Διαβιβάζομεν εν τοσούτω προς την Υμετέραν Εκλαμπρότητα τον κατάλογον των φαρμάκων των χορηγηθέντων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος τούτου.

Διατελώ της Υμετέρας Εκλαμπρότητος
Ευπειθείς θεράπων
Δρ. Αντώνιος Σανσών

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης.

Από 1ης Μαΐου μέχρι 31 Μαΐου 1862

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομ.**	**Ασθένεια**	**Φάρμ. Χορηγηθ.**	**Έκβαση της ασθέν.**
Έφηβος	Μελίκια	20 Μαΐου	Γαστρικός	Olio di Ricino	
Ετών 18		21	νευρικός	Calomelano	
		22	πυρετός	Polv. Catartica	
				Calomelano	
		23		Vescicante due	
		24		Calomelano	
				Calomelano	
				Sale Anglico	
				Rabarbaro Polv.	
		26		Sol di Chinino ?	
				Calomelano	εθεραπεύθη
Γυναίκα	Μελίκια	21	Ρευματικός	Manna	
Ετών 48			πυρετός	Senna	
				Sale Anglico	
		22		Tartaro Stibiato	
				Surop. Polygalo	
		24		Tartaro Stibiato	
				Surop. Poligalo	εθεραπεύθη
Αγόρι	Παλαιοχώρι	26	Γαστρικός	Olio di Ricino	
Ετών 14			πυρετός	Surop. Antiemetico	
		27		Sale Anglico	
				Rabarbaro	
		29		Calomelano	
				Polv. Catartica	εθεραπεύθη

Δρ. Σανσών

Κατάλογος των χορηγηθέντων φαρμάκων εις τους Ενδεείς του Διαμερίσματος της Κάτω Λευκίμνης.

Από 1ης Ιουνίου μέχρι 30 Ιουνίου 1862

Ενδεείς	**Χωρίον**	**Ημερομ.**	**Ασθένεια**	**Φάρμ. χορηγηθ.**	**Έκβαση της ασθ.**
Έφηβη	Μελίκια	Ιούνιος	Γαστρικός	Manna	
Ετών 19		17	πυρετός	Senna	
				Sale Anglico	
		19		Calomelano	
		21		Surop. Poligalo	
				Rabarbaro	εθεραπεύθη
Νήπιο	Βιταλάδες	13	Γαστρικαί	Olio di Ricino	
Ετών 3			εμφράξεις	Surop. Catartico	
					εθεραπεύθη
Νήπιο	Περιβόλι	24	Γαστρικαί	Olio di Ricino	
Ετών 3			εμφράξεις		
Αγόρι	Περιβόλι	19	Διαλείπων	Olio di Ricino	
Ετών 9			πυρετός	Surop. Catartico	
		20		Sale Anglico	
		23		Rabarbaro	
				Polver. di Chinino	εθεραπεύθη
Αγόρι	Περιβόλι	25	Γαστρικαί	Olio di Ricino	
Ετών 10			εμφράξεις	Surop. Catartico	
				Santanina	
				Calomelano	εθεραπεύθη

Δρ. Σανσών.

Κατάλογος των φαρμάκων προς χρήσιν των Ενδεών του Διαμερίσματος Μέσης (Μάϊος 1861)

1. Θείον Κινίνης
2. ″ Μαγνησίας
3. ″ Σόδας
4. Κικινέλαιον
5. Μάννας παχέως
6. Σέννας λεπτού
7. Κίκης λιοτριβημένος
8. Ρέον λιοτριβημένο
9. Ρέον εις τεμάχια
10. Κόνας Καθαρτικάς
11. Καλομέλας
12. Κέρμης ορυκτός
13. Εμετικόν
14. Λινόσπορον λιοτριβημένο
15. Κόνας (Σεκούς?)
16. Ιώδιον
17. Ιωδιούχο ποτάσιο
18. Στέαρ χοίρινο
19. Άνθη φύκου
20. Καρποί φοίνικος
21. Κηρός αλοιφή
22. Επισπαστικόν λήμα
23. Σαντονίνα
24. Ζαχάκρου λιοτριβημένο
25. Ανθρακούχα Μαγνησία
26. ( ) Μαγνησία
27. Εκχύλισμα Νάρδου
28. ″ Ευθαλίας
29. Όπιον (καθαρόν)
30. Λαύδανον του Σύντεχαμ
31. Βάμμα Ιωδίου
32. Κόμμι Αραβικόν λιοτριβημένο
33. Αμμωνία

Κηρητόν Ιγδίον ορειχάλκινον
Μεγάλη πλάστιγγα ;
Μικρή πλάστιγγα ;

Κέρκυρα 1η Μαϊου 1861
Γραμματικός Μέσης

Σχόλια

Οι αναφορές είναι χειρόγραφες. Όλα τα στοιχεία είναι γραμμένα στην Ελληνική γλώσσα εκτός των φαρμάκων που αποδίδονται στην Ιταλική. Μέχρι του έτους 1790 η συνταγογραφία γινόταν στα λατινικά. Έκτοτε όμως οι γιατροί υποχρεώθηκαν να γράφουν στα ιταλικά με μελάνι και ευανάγνωστα.

Τα ονόματα των ασθενών δεν αναγράφονται εδώ για λόγους προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Η φύση αποτελούσε όχι μόνο κατά την αρχαιότητα αλλά και ως τα μέσα του 19ου αιώνα την αποκλειστική πηγή για τα φάρμακα[6,7].

Την πρωτόγονη εποχή ο ασθενής θεωρούνταν ως πρόσωπο «κατεχόμενο από ένα κακό πνεύμα». Κύριος σκοπός λοιπόν του μάγου ήταν να κάνει τον κακό δαίμονα να φύγει από τον οργανισμό του ασθενή. Εθεωρείτο ότι η «απομάκρυνση του βλαβερού» ήταν η πιο ικανή θεραπεία. Και ενώ οι Αρχαίοι χρησιμοποιούσαν τους μάγους σε μια θεραπευτική τελετουργία, στη συνέχεια και μέχρι τον 19ο αιώνα, οι καθαρτικές θεραπείες πήραν μια μορφή περισσότερο πρακτική. Έτσι τα τρία φάρμακα που ακολούθησαν είναι η αφαίμαξη, το κλύσμα και τα καθαρτικά[8].

Όλοι οι γιατροί της αρχαιότητας χρησιμοποιούσαν καθαρτικά για να βοηθήσουν την κένωση των «βλαβερών υγρών». Η Ιπποκρατική θεραπευτική ήταν κυρίως διαιτητική.

Ο Ιπποκράτης στο «Περί παθών» βιβλίο του[9] προτείνει, μετά τη χρήση λουτρών και θερμών επιθεμάτων, τη χρήση καθαρτικού ακόμη και στην ισχιαλγία, την αρθρίτιδα

και τον ίκτερο. Και για τους τραυματίες ακόμη προτείνει να υποβάλλονται σε δίαιτα και υποκλυσμό ή καθαρτικό. Στην Ιπποκράτειο συλλογή αναφέρονται 236 φυτά.

Κατά το έτος 1797 ο γιατρός Carlo Botta στο βιβλίο του για την Κέρκυρα[10] εκφράζει τη ζωηρή αντίθεσή του για τη μεγάλη χρήση καθαρτικών από τους συγχρόνους του γιατρούς.

Ακόμη και σε Ελληνική Φαρμακολογία[11] του 1926 συνιστάται «η χρήση καθαρτικών φαρμάκων και επί φυσιολογικής καταστάσεως του πεπτικού σωλήνος, όταν υπάρχει υπεραιμία ή φλεγμονή μακράν αυτού κειμένων οργάνων, ως π.χ. του εγκεφάλου, ή των μηνίγγων, των οφθαλμών, των πνευμόνων κ.λπ». Η θεραπεία αυτή δεν θεωρείται βέβαια, όπως από τους παλιότερους γιατρούς, ως παροχετευτική για αποβολή των βλαπτικών ουσιών μέσω του εντερικού σωλήνα, «αλλά έχει σκοπό την παροδική προς την κοιλιά κατάσπασιν αίματος εκ του υπεραιμικού ή φλεγμαίνοντος οργάνου . Τούτο ωφελεί επί των εγκεφαλικών συμφορήσεων και των εν γένει υπεραιμιών της κεφαλής....»

Στον γενικό κατάλογο των προτεινόμενων φαρμάκων για το Διαμέρισμα Μέσης του Μαΐου 1861 παρατηρούμε ότι το 39% των φαρμάκων το αποτελούν καθαρτικές ουσίες. Το ίδιο παρατηρούμε και στους άλλους επτά παρατιθέμενους μηνιαίους καταλόγους- αναφορές του θεράποντος γιατρού προς τον Έπαρχο. Βλέπουμε λοιπόν ότι εκτός των γαστρικών πυρετών και εμφράξεων και ο ρευματικός πυρετός ο τυφώδης, ο διαλείπων, ο αρθροκάκης, η εκλαμψία και η βρογχίτιδα αντιμετωπίζονται με καθαρτικά. Είναι γνωστό ότι τα καθαρτικά είναι ίσως η πιο αρχαία και η πιο φυσική θεραπευτική ουσία. Πουλιά, σκυλιά και γάτες παίρνουν ελεύθερα καθαρτικά τρώγοντας χόρτα που το ένστικτό τους οδηγεί να τα καταλαβαίνουν σαν τέτοια. Καθαρτικά φυτά ήταν γνωστά από την αρχαιότητα ο ελλέβορος, η σκαμμωνία, η κασσία κ.ά.

Σχετικά με τη χημική τους σύνθεση[12], τα καθαρτικά μπορούν να είναι ανόργανες ενώσεις (άλατα των αλκαλίων, των αλκαλικών γαιών, π.χ. άλας του Γκλάουμπερ Na_2SO_4 . $10H_2O$ θειικό νάτριο, τεχνητό αλάτι Karlsbad Na_2SO_4 , K_2SO_4, NaCl, $NaHCO_3$) , $MgSO_4$, και οργανικά έλαια (παραφινέλαιο, καστορέλαιο κ.λπ), οξέα κ. ά. Σαν καθαρτικά χρησιμοποιούνται και φυτά (π.χ. σκόνη από τις ρίζες ρεβίντιου). Ο μηχανισμός της ενέργειας των είναι ποικίλος[13,14]: η διέγερση των χημειοϋποδοχέων του βλεννογόνου των εντέρων (π.χ. φαινολοφθαλεΐνη, πούργεν, (καθαρτικό ρεβέντι), μηχανική διευκόλυνση του περιεχομένου των εντέρων (παραφινέλαιο και φυτικά έλαια) κ.λπ. Τα καθαρτικά άλατα, δυσκολεύοντας την απορρόφηση του νερού μέσα στα έντερα, μεγαλώνουν τον όγκο του περιεχομένου τους, που οδηγεί στην ενίσχυση των διαστολών του εντερικού σωλήνα. Στην ιδιότητα αυτή των αλάτων βασίζεται η χρήση των μεταλλικών νερών. Παρόμοιος με το μηχανισμό δράσης των αλάτων είναι και ο μηχανισμός δράσης των ουσιών που διογκώνονται μέσα στο έντερο, όπως οι σπόροι του λιναριού, ψευδοκράμβη η παράλιος). Τα καθαρτικά χρησιμοποιούνται στις δυσκοιλιότητες όπως και (καθαρτικά άλατα) για την απομάκρυνση από τον εντερικό σωλήνα των δηλητηρίων, των αλλοιωμένων τροφών κ.λπ.

Σημειώσεις

Αγγλικόν άλας (Epsomsalz): Κοινή ονομασία του καθαρτικού θειική μαγνησία $MgSO_4$ (Bittersalz). Τα φυσικά πικρά νερά εκτός αυτής περιέχουν ακόμη θειικό Νάτριο Na_2SO_4 , και χλωριούχο Νάτριο NaCl.

Αμμωνία: Είναι άχρωμο αλκαλικό αέριο με χαρακτηριστική αποπνικτική οσμή. Εάν εισπνευσθεί σε μεγάλες ποσότητες δρα καυστικά στους βλεννογόνους γ ι' αυτό και η προτροπή να αναπνεύσουν αμμωνία λιπόθυμα άτομα δεν είναι ακίνδυνη.

Ammoniak Acet. (Οξεικό Αμμώνιο) CH_3-$COONH_4$. Το αραιό του διάλυμα χρησιμοποιείτο παλιά ως Spiritus Mindereri, ως διουρητικό.

Άνθη: Κοινή ονομασία πολύ λεπτομερούς σκόνης χημικών στοιχείων ή ενώσεων, π.χ. άνθη θείου, αρσενικού, ασβέστου, στυπτηρίας κ. ά.

Άνθη φύκου: Είναι άλγη ή άνθη που ευδοκιμούν στις ακτές του Ατλαντικού και από τα οποία παράγεται η δρόγη καραγηνόν που περιέχει γλίσχραμα, αμυλοδεξτρίνη, άλατα νιτρικά, χλωριούχα, ιωδιούχα κ.ά. Στη θεραπευτική αναγράφεται ως αφέψημα, ως φάρμακο αποχρεμπτικό και μαλακτικό.

Αρθροκάκη: Παλαιός χαρακτηρισμός για τις φυματιώδεις αρθρίτιδες, όπως είναι η ισχιαρθρική, δηλ. η φυματίωση της άρθρωσης του ισχίου (γοφού). Κατονομάζεται ως χρονία και βαρεία αλλοίωση των μεγάλων ιδίως αρθρώσεων.

Βεζικάντι (Vesicante) Έμπλαστρον που ερεθίζει το δέρμα και δημιουργεί φλύκταινες.

Γαστρικός πυρετός: Η θεραπεία συνίστατο κυρίως στη χρήση καθαρτικών και κατά προτίμηση αλατούχων επί τρεις συνεχείς ημέρες. Εφ' όσον όμως τα γαστρικά φαινόμενα ήταν έντονα, χορηγούνταν τα εμετικά φάρμακα, η ιπεκακουάνα μόνη, ή σε συνδυασμό με την εμετική τρύγα, την δε επομένη ή μεθεπομένη χορηγούνταν αλατούχο καθαρτικό.

Διαλείπων πυρετός: Τύπος πυρετού με ημερήσιες διακυμάνσεις άνω του ενός βαθμού. Η ελάχιστη τιμή του αντιστοιχεί σε φυσιολογική θερμοκρασία.

Εκλαμψία: Η παθολογική διατάραξη της εγκυμοσύνης των γυναικών, που εκδηλώνεται με σπασμούς και κώμα.

Ελλέβορος: Το ρίζωμά του περιέχει δραστικές καθαρτικές και ανθελμινθικές ουσίες. Κατά την αρχαιότητα χρησιμοποιούταν για τη θεραπεία της παράνοιας. Οι τοξικές ιδιότητές του χρησιμοποιούνται για το ψάρεμα στους ποταμούς, την αποξήρανση δένδρων, τη θεραπεία ασθενειών ζώων.

Εμετικά φάρμακα: Ουσίες που προκαλούν έμετο, ενεργώντας είτε περιφερειακά (στον βλεννογόνο του στομάχου), όπως η ρίζα της ιπεκακουάνας, η εμετική τρύγα, ο θειικός χαλκός, είτε κεντρικά (στο κέντρο του εμέτου του εγκεφάλου), όπως η απομορφίνη. Τα εμετικά χρησιμοποιούνται επί δηλητηριάσεων για την κένωση του στομάχου, σε μικρές δόσεις ως αποχρεμπτικά. Σε παλιότερες εποχές γινόταν μεγάλη χρήση των εμετικών, όπως π.χ. κατά την αρχή οξειών εμπύρετων ασθενειών (τύφου, διαλειπόντων πυρετών, ερυσίπελας κ.λπ.).

Εμετική τρυξ. Tartaro Stibiato) Τρυγικό καλιοαντιμονύλιο ($K(SbO)C_4H_4O_6$). Το υδατικό του διάλυμα έχει υπογλυκίζουσα γεύση. Χρησιμοποιείται στην ιατρική ως αποχρεμπτικό, ως εμετικό και στη θεραπεία από μύκητες και έλμινθες. Το Αντιμόνιο και πολλές από τις ενώσεις του είναι πολύ τοξικά.

Εντεροκήλη: Κήλη που περιέχει έντερο μέσα στο σάκο.

Επισπαστικά: Φαρμακευτικευτικές μορφές ή φυσικά μέτρα που αποβλέπουν στην προσέλκυση αίματος ή υγρών του σώματος στο δέρμα με τη βοήθεια ειδικών μέσων, όπως εκδόρια, καταπλάσματα, συναπισμοί, έμπλαστρα, βεντούζες, εφαρμογή βδελλών κ.λπ. Διακρίνονται σε ερεθιστικά (Rubefacientia) και εκδόρια (Vesicantia) τα οποία προκαλούν φλεγμονή. Τα χρησιμότερα είναι τα κανθαρούχα σκευάσματα, το ευφόρβιον, η καρδόλη. Επισπαστικό λήμα: Γένος κολεόπτερων εντόμων. Αποτελεί ένα από τα πιο καταστρεπτικά σκαθάρια της πατάτας.

Ευθαλεία: Άλλη ονομασία του φυτού άτροπος η δελεαστική, κοινώς belladonna : Άτροπος μπελλαντόνα, πολυετές φυτό που φύεται και στην Ελλάδα. Όλο το φυτό είναι πολύ δηλητηριώδες και περιέχει αλκαλοειδή υοσκυαμίνη, ατροπίνη, σκοπολαμίνη, που είναι πολύτιμες φαρμακευτικές ουσίες. Τα αλκαλοειδή παραλαμβάνονται από το ακατέργαστο δηλητήριο, που εξάγεται από τα φύλλα και τις ρίζες, και χρησιμοποιούνται στην παρασκευή αντισπασμωδικών, ηρεμιστικών και διεγερτικών.

Θείον: Χρησιμοποιείται εξωτερικά κατά δερματοπαθειών: εκζεμάτων, ψωριάσεως, ακμής. Εσωτερικά δίδεται το θείο ως ήπιο καθαρτικό. Ο Οδυσσέας μετά το φόνο των μνηστήρων απολύμανε το ανάκτορο με θείο.

Ιώδιο: Χρησιμοποιείται ευρύτατα στη φαρμακευτική ως απολυμαντικό και αντισηπτικό μέσο, κυρίως με τη μορφή διαλύματός του σε αιθυλική αλκοόλη και νερό που περιέχει και ιωδιούχο κάλιο (βάμμα ιωδίου). Το βάμμα δρα τοπικά και σχηματίζει ένωση με το λεύκωμα του ανθρωπίνου δέρματος.

Ιωδιούχο ποτάσιο: Το Ιωδιούχο κάλιο, KJ, καθώς και άλλα ιωδιούχα αλκάλια είχαν βρει την κυριότερη εφαρμογή ως αντισυφιλιδικά χορηγούμενα επί τριτογενούς συφιλίδος.

Καλομέλας: Hydrargyrum chloratum mite. Χλωριούχος Υδράργυρος. HgCl ή Hg_2Cl_2. Εχρησημοποιείτο από τον 16ο αιώνα σαν καθαρτικό και διουρητικό. Απεσύρθη όμως λόγω της μεγάλης τοξικότητάς του, λόγω της διάσπασής του σε Hg και $HgCl_2$. Σήμερα εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στην παρασκευή ορισμένων αλοιφών.

Κέρμης ορυκτός (Kermes minerale). Είναι το καλούμενο ερυθρό θειούχο αντιμόνιο , πενταθειούχο αντιμόνιο, Sb_2S_5. Εχρησίμευε ως αποχρεμπτικό και στην κτηνιατρική.

Κικινέλαιον: Olio di ricini. Καστορέλαιον, κοινώς ρετσινόλαδο. Λαμβάνεται από τα σπέρματα του φυτού ρίκινος ο κοινός. Συνίσταται από τριγλυκερίδια του κικινελαϊκού οξέος 80-87%, παλμιτικού, λινελαϊκού, στεατικού και ελαϊκού. Διεγείρει την σύνθεση της προσταγλανδίνης στο λεπτό έντερο και δρα ως καθαρτικό εκκοπρωτικό του λεπτού εντέρου.
Για τον ίδιο σκοπό έχουν χρησιμοποιηθεί και σπέρματα κίκεως λειοτριβημένα.

Κινίνη: Το σημαντικότερο από τα 25 αλκαλοειδή που απομονώθηκαν από το φλοιό της Κιγχόνης. Χρησιμοποιείται στη θεραπευτική με τη μορφή διαφόρων αλάτων, συχνότερα υδροχλωρικού και θειικού. Από την ανακάλυψή της, το 1820 ως το 1838, υπήρξε το μόνο ανθελονοσιακό φάρμακο. Η κινίνη έχει επίσης αντιπυρετικές και αναλγητικές ιδιότητες.

Κόμμι αραβικόν λειοτριβημένο: Προέρχεται από ορισμένα είδη ακακίας του Σουδάν και της Σενεγάλης. Είναι υδατοδιαλυτό και περιέχει άλατα Ca, Mg και K της Αραβινόζης, Γαλακτόζης, Ραμνόζης. Χρησιμοποιείται ως γλισχρωματώδες συστατικό, και ως γαλακτοματοποιητής στην παρασκευή φαρμάκων.

Κριθαρόνερο: Το αφέψημα κριθαριού θεωρείται αντιπυρετικό και δροσιστικό ποτό. Είναι η πτισάνη των Αρχαίων.

Λαύδανον του Σύντεχαμ: Κροκούχο βάμμα οπίου (υδατοοινοπνευματικό διάλυμα οπίου 10%). Χρησιμοποιήθηκε από τον καιρό του Παράκελσου ως δερματικό αναλγητικό, κατευναστικό και αντιδυσεντερικό φάρμακο.

Λιναρόσπορος: Ο σπόρος του Linum usitatissimum χρησιμοποιείται αυτούσιος ή με τη μορφή αλεύρου σε καταWWπλάσματα. Έχει γεύση βλεννώδη, γλυκίζουσα και απδιαστική. Περιέχει 5-10% γλίσχραμα, 25-30% έλαιο, λεκιθίνη, γλοβουλίνη κ.ά. Χρησιμοποιείται ως ήπιο υπακτικό ή και ως αντιδιαρροϊκό, καθώς και σε παθήσεις του αναπνευστικού και του στομάχου, το δε έλαιο που περιέχει, στην παρασκευή χρισμάτων και αλοιφών

Μαγνήσιο θειικό: $MgSO_4 . 7H_2O$ Χρησιμοποιήθηκε ως αντισπασμωδικό στην εκλαμψία και ως καθαρτικό.

Μαγνήσιο ανθρακικό: Magnesia alba, κεκαυμένη μαγνησία. $4MgCO_3.Mg(OH)_2 .4H_2O$ Η μαγνησία χρησιμοποιείται στη θεραπευτική για την υπακτική δράση της κατά του έλκους και γενικά ως αντίδοτο κατά των οξέων.

Manna: Είναι κιτρινόφαιο υγρό, το οποίο εκρέει μετά από χάραγμα του φλοιού των κλαδιών της Μελίας (Fraxinus ornus, κν. μικρός φράξος). Μετά από 24ωρη έκθεση στον αέρα καθίσταται λευκή γλυκίζουσα μάζα. Περιέχει περίπου 80% υδατάνθρακες, δηλ. 10% φρουκτόζη, γλυκόζη, σακχαρόζη και 40-60% μανιτόλη ($C_6H_{14}O_6$). Χρησιμοποιούνταν πρόσφατα στην ιατρική για τις ελαφρά καθαρτικές και χολαγωγούς ιδιότητές της. Στη θεραπευτική αναγραφόταν υπό μορφή διαλυμάτων ή σιροπιών ως καθαρτικό των παιδιών, λόγω της περιεκτικότητάς του σε μαννίτη και ρητινώδεις ουσίες. Στη φαρμακοτεχνία χρησιμοποιήθηκε προς παρασκευήν του sirupus mannae, του σύνθετου sirupus mannae compositus και του εγχύματος της σέννης (Infusum sennae).

Νάρδος: Παλιά ονομασία του φυτού Βαλεριανή. Το αιθέριο έλαιο από τη ρίζα της περιέχει μονο- και σεσκιτερπένια που δρουν ηρεμιστικά και υπνωτικά.

Νάτριο θειικό: Na_2SO_4 . Χρησιμοποιήθηκε ως καθαρτικό.

Νιτρικός Άργυρος: Argentum nitricum ($AgNO_3$). Είναι σε παλαιά φάρμακα υπό διάφορες ονομασίες όπως «πέτρα της κολάσεως». Χρησιμοποιήθηκε ως αντισηπτικό και ως καυτήριο.

Οξεικό αμμώνιο: Χρησιμοποιήθηκε για τη συντήρηση του κρέατος. Το αραιό υδατικό του διάλυμα (Spiritus Mindereri) χρησιμοποιήθηκε ως διουρητικό.

Όπιον καθαρόν: Ναρκωτική ουσία που λαμβάνεται από τους άγουρους καρπούς της παπαρούνας Μήκων η υπνοφόρος. Τα δραστικά συστατικά του οπίου υπάρχουν στα αλκαλοειδή του, το σπουδαιότερο δε από αυτά είναι η μορφίνη. Τα αλκαλοειδή του οπίου είναι δύο τύπων, ανάλογα με τη χημική τους δομή και τη δράση τους. Η μορφίνη, η κωδεΐνη και η θηβαΐνη που αντιπροσωπεύουν τον ένα τύπο, δρουν στο νευρικό σύστημα. Είναι αναλγητικές και ναρκωτικές ουσίες. Η παπαβερίνη, η νοσκαπίνη και τα περισσότερα από τα άλλα αλκαλοειδή του οπίου δεν έχουν τις ιδιότητες του προηγούμενου τύπου. Αντίθετα δρουν προκαλώντας χαλάρωση των λείων μυών. Για πολλά χρόνια η μορφίνη ήταν το κύριο όπλο του γιατρού για την ανακούφιση του σοβαρού πόνου.

Πολυγάλου σιρόπι (Sirupo di Polygalo, sirupi Senegae). Η ρίζα του περιέχει σαπωνίνη και σινεγίνη. Φάρμακο αποχρεμπτικό, αντιασθματικό, διουρητικό, ενώ χρησιμοποιείται τοπικά κατά δηλητηριάσεων από δηλητηριώδη φίδια.

Polvere di Dover: (Pulvis Ipecacuanhae opiatus).Εφευρέθηκε από το γιατρό και πειρατή Dover (1700). Περιέχει τουλάχιστον 10% σκόνη οπίου. Χρησιμοποιήθηκε ως αποχρεμπτικό κατά του δυνατού βήχα.

Πουργένη: Δισκία καθαρτικά που περιείχαν καθαρή φαινολοφθαλεΐνη.

Rabarbaro (Rheum officinale, Ρήον) Η ρίζα του φυτού χρησιμοποιείται από την αρχαιότητα ως δρόγη (κοινώς ρεβέντι). Κύριες δραστικές ουσίες της είναι το οξαλικό ασβέστιο και γλυκοζίτες του ανθρακενίου. Σήμερα εκχυλίσματά της χρησιμοποιούνται κυρίως στην παραγωγή καθαρτικών.

Rochelle άλας, Seignet άλας, Τρυγικό καλιονάτριο. Ήπιο καθαρτικό

Σαντονίνη: (Αβροτονίνη). Ουσία από το φυτό Flor. cinae. Τοξικό και πικρό φάρμακο . Λαμβάνεται από αποξηραμένα άνθη φυτών του γένους Αρτεμισία. Χρησιμοποιήθηκε από το στόμα ως ανθελμινθικό. Ήταν από τα πρώτα ανθελμινθικά που χρησιμοποιήθηκαν για την καταπολέμηση (παράλυση) του εντερικού παρασιτικού σκώληκα, του γένους Ασκαρίς, το οποίο προκαλεί φλεγμονές στον άνθρωπο και στα ζώα.

Σέννη: Φάρμακο το οποίο παρασκευάζεται είτε από τα φύλλα είτε από τους καρπούς της Κάσσιας, Χρησιμοποιείται στη θεραπευτική ως καθαρτικό. Οφείλει την καθαρτική της δραστηριότητα στους ανθρακενικούς ετεροζίτες, τους οποίους περιέχει, των οποίων το άγλυκο φαίνεται να αποτελεί το δραστικό συστατικό της σέννης. Λέγεται κοινώς σιναμική.

Σκαμμωνία (Resina Scammoniae): Ρητίνη από τις ρίζες του φυτού Convolvulus scammonia. Περιέχει Σκαμμονίνη, είναι δρόγη δηλητηριώδης και ισχυρό καθαρτικό.

Σκίρος: Καρκίνωμα που χαρακτηρίζεται από μεγάλη

σκληρότητα λόγω υψηλής περιεκτικότητας ινώδους συνδετικού ιστού.

Στέαρ χοίρινον: Είναι η λιπαρή μάζα που λαμβάνεται από τον υποδόριο ιστό και το λίπος περί τους νεφρούς. Αποτελείται από 30-40% στεατίνη και παλμιτίνη και 60% ελαϊνη. Χρησίμευε για την παρασκευή διαφόρων αλοιφών.

Ταμάρινθος ο φαρμακευτικός: Η δρόγη περιέχει άλατα Καλίου και Ασβεστίου των τρυγικού, κιτρικού και μηλικού οξέος. Επίσης καλαμοσάκχαρο, ρητινώδεις και γλισχρασματώδεις ουσίες. Η σάρκα του ταμαρίνθου αναγράφεται ως υπακτικό και αναψυκτικό.

Τρυγικό καλιονάτριο: Άλας Rochelle ή άλας Seignett. Χρησιμοποιήθηκε ως ήπιο καθαρτικό.

Φοίνικας: Ο Διοσκορίδης αναφέρει πολλές θεραπευτικές ιδιότητες των φοινίκων. Στην Αραβία χρησιμοποιούνται οι καρποί για την παρασκευή στυπτικών φαρμάκων επειδή περιέχουν γαλλικό οξύ.
Fegato di merluzzo: Μουρουνέλαιο

Τέλος και από αυτή τη θέση εκφράζω τις ευχαριστίες μου στην Διευθύντρια του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας κ. Νέλλα Πανταζή για την βοήθεια που μου παρείχε καθ' όλη την έρευνά μου.

Summary

By the end of the English colonization in Corfu, a basic sanitary assistance was provided by "doctors for the poor" nominated in all the districts of the island . Free medicine was given to all the poor people in their regions, monthly reports concerning the illnesses in question and the medicine given, were presented to the central administration.

Key words: Doctors for the poor, Health during the English colonization in Corfu.

Βιβλιογραφία

1. Ασωνίτης Σ. – Λασκαράτος Ι. «Νεώτερες ειδήσεις για την υγειονομική και νοσολογική κατάσταση της Κέρκυρας κατά την πρώιμη Βενετοκρατία». Δελτίον της ιστορικής και εθνολογικής εταιρείας της Ελλάδος, τομ. 30ός, Αθήναι 1987.
2. Μοσχόπουλος Δ.- Μαρινάκης Θ. «Υγειονομική οργάνωση και ασθένειες στις αγροτικές περιοχές της Κέρκυρας στις αρχές του 19ου αιώνα (1810-1812».Ίστωρ 5 / 1993 .
3. Λασκαράτος Ι. – Λάσκαρης Ι. «Η ιατροκοινωνική μέριμνα στις νήσους του Ιονίου κατά την Αγγλοκρατία» Ιατρικά Χρονικά τόμ. 10, τεύχ. 4, 1981.
4. Λασκαράτος Ι. «Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)». Διατριβή επί Υφηγεσία,Αθήνα 1985.
5. I. A. K. Έπαρχος φάκ. 23 (υποφ. medici municipali dal Magio 1861-31 Luglio1862).
6. Εμμανουήλ Ι. Εμμανουήλ «Η Φαρμακευτική εις την Ζάκυνθον και την Επτάνησον επί Ενετοκρατίας και Αγγλικής Προστασίας» Πραγματείαι της Ακαδημίας Αθηνών . Τόμος τρίτος Α. Αθήνα 1936.
7. Παύλου Λεωνίδας «Περιληπτική Ιστορία της Φαρμακευτικής Τόμ. Α'» Πανελλήνιος Φαρμακευτικός Σ ύλλογος Χαλκίδα 1995.
8. Εγκυκλοπαίδεια « Υγεία» Τόμ. 10 , Εκδόσεις «Δομική» Αθήνα 1988.
9. Ιπποκράτης «Άπαντα Τόμ. 16 Περί παθών».Εκδ.Κάκτος Αθήνα 1993.
10. Botta Carlo "Storia naturale e medica dell' Isola di Corfu" Milano 1797.
11. Δοντάς Σπυρίδων «Φαρμακολογία Τομ. Β΄» Αθήνα 1926.
12. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Π. Δρανδάκη, Τόμ. ΙΓ ,(καθάρσια).
13. Römpps Chemie Lexikon 7η έκδ.Τόμ 1 Laxantien
14. Pschyrembel Klinisches Wörterbuch 258η έκδ. Laxantien (καθάρσια).